

I. ARTYKUŁY — ARTICLES

ZOFIA KURNATOWSKA (Poznań)

ROZWÓJ PROBLEMATYKI BADAWCZEJ W ARCHEOLOGII WCZES-
NEGO ŚREDNIOWIECZA W POLSCE

Badania nad kulturą wczesnego średniowiecza w Polsce, równoznaczne z badaniami nad kulturą Słowian i wyodrębniających się ze Słowiańszczyzny plemion prapolskich, uprawiane są w ramach odrębnej specjalności stosunkowo niedawno¹. Mają one jednak szacowny rodowód, sięgający początków zainteresowań starożytnościami na ziemiach polskich, kiedy to automatycznie wszelkie odkrycia z tej dziedziny odnoszono do Słowiańszczyzny pogańskiej. Dla rozważanego tematu szczególnie istotna jest okoliczność, że już wówczas, w początkach XIX w., formują się główne kierunki badań nad kulturą Słowian „pogańskich”, kierunki uprawiane następnie przez wiele dziesięcioleci, a w niektórych przypadkach do dziś. Są to:

1) Kierunek osadniczy. Został on wytyczony przez Zoriana Dołęgę-Chodakowskiego (Adama Czarnockiego), który zapragnąwszy poszerzyć zasób

¹ Termin „archeologia słowiańska” wprowadzony do obiegu naukowego przez L. Niederlego (1931), a szczególnie spopularyzowany po ostatniej wojnie w związku ze zorganizowaniem Międzynarodowej Unii Archeologii Słowiańskiej i kolejnych kongresów i sympozjów zwołowanych z ramienia tej Unii, ma zakres szerszy, obejmuje bowiem badanie rozwoju i kultury społeczeństw słowiańskich zarówno w starożytności, jak i we wczesnym średniowieczu, zatem z jednej strony badanie etnogenezy Słowian i ich kultury w starożytności, z drugiej kultury Słowian wczesnośredniowiecznych na podstawie materiałów archeologicznych. Ten drugi kierunek, rozbudowywany znacznie w ostatnich dziesięcioleciach, zaczyna, jak się wydaje, dominować obecnie w archeologii słowiańskiej. Wskazywałaby na to m. in. dyskusja na ostatnim Międzynarodowym Kongresie Archeologii Słowiańskiej w Sofii. Por. też W. Hensel 1968, 1980; J. Eisner 1966, s. 9 i n.; L. Leciejewicz 1972, 1980.

materiałów źródłowych odnoszących się do Słowiańszczyzny z czasów „przedchrześcijańskich”, zwrócił uwagę na różne pozostałości materialne (przede wszystkim grodziska i kurhany), folklorystyczne i toponomastyczne zachowane w terenie. W rozprawce *O Słowiańszczyźnie przed chrześcijaństwem* (1818) sformułował program badawczy, który następnie konsekwentnie realizował do końca życia. Głównym jego celem było zinwentaryzowanie pozostałości dawnej kultury na rozległych obszarach Słowiańszczyzny przez wyprawy naukowe oraz korespondencję². Szczególnie istotny dla rozważanego tematu jest fakt, że Chodakowski upatrywał w tych kategoriach materiałów źródeł do rozwiązania kwestii nie tylko rozsiedlenia Słowian (idąc za Janem Potockim³ Chodakowski uznał grodziska wkłęse za ślad osadniczy ludów słowiańskich, co zresztą nieraz sprowadzało go na manowce), lecz także wewnętrznej struktury osadnictwa słowiańskiego. Tego ostatniego bowiem zagadnienia dotyczy sformułowana przez Chodakowskiego dość fantastyczna teoria „starego sta” — jednostki podziału wewnętrznego osadnictwa Słowian pogańskich, którego ośrodkiem miał być gród — ośrodek kultowy. Teoria ta, poddawana krytyce już w czasach Chodakowskiego⁴, w swej warstwie interpretacyjnej jest dość naiwna i romantyczna, natomiast w warstwie metodycznej — podjęcie próby odtworzenia struktury osadniczej jakiegos terytorium na podstawie rozmieszczenia grodzisk — ośrodków osadniczych i różnych towarzyszących im elementów — była prekursorska i dopiero dziś jest w pełni realizowana. W tych dociekaniach nie znalazł Chodakowski bezpośrednich następców. Jego niewątpliwą zasługą jest jednak obudzenie zainteresowań naziemnymi pozostałościami dawnej kultury, co przyczyniło się do podjęcia ich inwentaryzacji, uznawanej odtąd za jedno z pierwszych zadań „starożytników” polskich⁵.

2) Kierunek etnogenetyczny. Wytyczony przez Wawrzyńca Surowieckiego jego niewielkim dziełem *Śledzenie początku narodów słowiańskich* (1824), gdzie znajdujemy założenia badawcze i zaproponowaną metodę, stosowane następnie w wielu późniejszych pracach poświęconych tej tematyce. Założeniem jest przekonanie, wówczas powszechne, o autochtonizmie Słowian w Europie środkowej, metodą — retrospekcja⁶, cofanie się od pewnych przekazów źródłowych do coraz mniej pewnych, a także wykorzystanie opisu kultury Słowian w najdawniejszym, oświetlonym źródłami okresie, jako narzędzia badawczego. Porównanie bowiem opisu kultury Słowian wczesnośredniowiecznych z opisami kultury innych ludów miało przynieść ustalenie

² Por. różne pisma Zoriana Dołęgi-Chodakowskiego zebrane w tomie wydanym w 1967 r. Por. też A. Abramowicz 1967, s. 23 i n.

³ Jan Potocki wyraził ten pogląd w pracy opublikowanej w Hamburgu w 1795 r. omawiając podróż po Dolnej Saksonii, gdzie oglądał wiele grodzisk.

⁴ W. Surowiecki 1819.

⁵ Por. J. Kostrzewski 1949, s. 14 i n.

⁶ Por. W. Hensel 1964.

cech specyficznych kultury słowiańskiej dla śledzenia ich w dalszej przeszłości. Surowiecki nie wykorzystał w swoim dziele źródeł materialnych, lecz doceniał ich potencjalne możliwości badawcze, czemu dawał wyraz w innych swych wypowiedziach⁷.

3) Badania nad materialnymi pozostałościami religii, sztuki i rzemiosł, a także nad pismem słowiańskim. Ten kierunek badań budził najwyższe zainteresowania i najsilniej rozpałał wyobraźnię naukową badaczy dawnej Słowiańszczyzny, najczęściej jednak prowadził na manowce, rzadko obdarzając autentycznymi osiągnięciami⁸.

Należy przypomnieć, że wymienione kierunki badawcze zostały wytyczone w początkach XIX w. grubo na wyrost, w tym czasie bowiem nie istniały jeszcze żadne metody pozwalające na chociażby rudymen tarne schronologizowanie odkrywanych czy inwentaryzowanych „starożytności”. Tym większa zasługa badaczy umiejących dostrzec ich możliwości potencjalne.

Losy historyczne Polski w XIX w., nietrwałość instytucjonalna nauki polskiej, a także, co jest szczególnie istotne dla rozwoju archeologii, nietrwałość tworzących się zbiorów, spowodowały, że w dalszych latach tego stulecia nie możemy zanotować już takich osiągnięć myśli teoretycznej w zastosowaniu do badania przeszłości Słowian, aczkolwiek problematyka ta była uprawiana w różnym zakresie i z różnym natężeniem we wszystkich zaborach. W zaborze rosyjskim, gdzie istniały najlepsze tradycje badań nad Słowiańszczyzną, niekorzystny wpływ na ich dalszy rozwój wywarł fakt oficjalnego ich poparcia przez carat w ramach idei pansławistycznych, niechętnie przyjmowanych przez polskie środowisko naukowe⁹. W zaborze pruskim obserwujemy proces odwrotny, nasilenie nacisków germanizacyjnych spowodowało ożywienie zainteresowań problematyką słowiańską, zwłaszcza kwestia autochtonizmu Słowian na ziemiach polskich i zachodniosłowiańskich była częstym przedmiotem dociekań i rozważań podejmowanych zazwyczaj w polemice z twierdzeniami badaczy niemieckich¹⁰. W toku tych polemik dochodziło do ustalania istotnych cech diagnostycznych kultury Słowian wczesnego średniowiecza, np. ceramiki grodziskowej czy kablączków skroniowych¹¹.

W ciągu XIX w. główne centrum badań slawistycznych, w tym i archeologicznych, przeniosło się do Czech. Przełomowy cha akter miała zwłaszcza przypadająca na ostatnie lata XIX i pierwsze dziesięciolecia XX w. działalność Lubora Niederlego, a przede wszystkim ukazujący się w latach 1911 - 1925 *Život starých Slovanů*, które to dzieło właściwie zapoczątkowało archeologię

⁷ W. Surowiecki 1807.

⁸ Na ten temat szerzej A. Abramowicz 1967, s. 29 i n.

⁹ Ibidem, s. 87 i n.

¹⁰ Ibidem, s. 154 i n.

¹¹ Por. L. Niederle 1911, s. 225 i n.; 1913, s. 588 i n., gdzie przytoczona dyskusja na ten temat.

słowiańską wczesnego średniowiecza. Spowodowało również skok ilościowy w zakresie materiałów do poznania kultury Słowian wczesnego średniowiecza. W początkach XIX w. stan materiałów z tego zakresu był prawie zerowy. L. Niederle dysponuje już wcale bogatą kolekcją materiałów z różnych stron Słowiańszczyzny, obrazujących rozmaite strony kultury, pochodzących zarówno z przypadkowych odkryć, jak i z coraz częściej podejmowanych wykopalisk. Przeprowadza też krytyczną selekcję materiałów odrzucając niepewne, nie posiadające dostatecznych danych np. na temat miejsca znalezienia, pochodzenia itp. Główny cel *Života starých Slovanů* sprecyzował autor we „Wstępie”¹², było nim stworzenie obrazu kultury Słowian w okresie bezpośrednio poprzedzającym przyjęcie chrześcijaństwa i w początkach okresu następnego na podstawie wszelkich dostępnych materiałów archeologicznych, etnograficznych, pisanych, językowych. Powstał w rezultacie niezwykle pełny i dokładny opis kultury Słowian wczesnośredniowiecznych (ramy czasowe narysował autor na wieki od VII do XI). W poszczególnych działach, które stanowią części składowe całego obrazu kultury, podkreśla autor elementy świadczące o zachodzących zmianach, postępie bądź regresie, w całości jednak otrzymaliśmy perspektywę spłaszczoną, „etnograficzną”, opis kultury nie według etapów jej rozwoju, lecz według działów. Odwrotnie przy tym niż u Surowieckiego, opis kultury Słowian wczesnośredniowiecznych był dla Niederlego nie metodą badawczą, lecz założonym celem badań.

Dzieło Niederlego stało się wzorcem wielu opracowań kultury słowiańskiej, publikowanych w następnych latach także w Polsce. Autorzy wprowadzają często pewne modyfikacje, inaczej porządkują działy kultury, sama zasada opisu jest jednak z reguły podobna. Wymienić tu można takie dzieła jak *Kultura prapolska* Józefa Kostrzewskiego (1947, 1949, 1949a, 1962), a także *Słowiańszczyzna wczesnośredniowieczna* Witolda Hensla (1952, 1956, 1965, kolejne wydania uzupełniane nowymi materiałami). W. Hensel zdawał sobie dokładnie sprawę z niedostatków takiego ujęcia kultury Słowian wczesnego średniowiecza. Pisał bowiem we „Wstępie” do pierwszego wydania; że jego celem było przedstawienie rozwoju społeczno-gospodarczego Słowian w kulturze okresu wczesnośredniowiecznego, co jednak z uwagi na luki w materiale mogło być zrealizowane w sposób niepełny. Autor uznał zatem swą pracę za wstępny etap, za „sumaryczną orientację w materiale, którym obecnie dysponujemy”, na co wskazuje również fakt, „iż w wewnętrznym jej układzie nie zastosowano podziału według odpowiednich etapów rozwoju”¹³. Dalsze wydania omawianej pracy wzbogacane stale napływającym nowym materiałem źródłowym, zachowały jednak ten sam układ, co wydanie pierwsze. W innych pracach Witolda Hensla¹⁴ znajdujemy próbę bardziej dynamicznego przedstawienia kultury Słowian okresu wczesnośredniowiecznego na ziemiach Polski,

¹² Por. L. Niederle 1911, s. 8 i n.

¹³ W. Hensel 1952, s. 10 - 12.

¹⁴ W. Hensel 1960, 1963, 1967, 1974.

zwłaszcza wydobycia zmian związanych z powstaniem państwa. Podobną próbę podjął również niedawno Andrzej Żaki w opublikowanej w 1974 r. *Archeologii Małopolski wczesnośredniowiecznej*. Rozdział III tej pracy zatytułowany „Uwagi o kulturze Małopolski we wczesnym średniowieczu” zawiera omówienie pewnych zjawisk kulturowych w ramach kilku etapów rozwojowych wyróżnionych przez autora. Nie znajdujemy jednak w tej pracy konsekwentniejszego opisu kultury i jej przemian w ramach owych etapów. Natomiast opublikowany w 1978 r. tom I *Historii kultury materialnej Polski w zarysie* obejmujący wieki od VII do XII razi już statycznym opisem kultury według działów bez uwzględnienia tak istotnej cezurę związanej z początkiem nowego układu społeczno-politycznego. Sprawa owego statycznego, jednopłaszczyznowego ujęcia zastosowanego w tym opracowaniu była podnoszona na publicznej dyskusji nad makietą tomu I *Historii kultury materialnej Polski*¹⁵, zgłoszone tam zastrzeżenia nie zostały jednak uwzględnione przy opracowywaniu ostatecznej redakcji tomu. Daleko lepszy układ przyjęto w innej serii syntetycznej publikowanej przez Instytut Historii Kultury Materialnej PAN, mianowicie w zarysie Kultury Europy wczesnośredniowiecznej¹⁶. Moment tworzenia się nowych struktur państwowych stanowi w tych opracowaniach wyraźną cezurę zaznaczoną w układzie treści poszczególnych opracowań tej serii.

Na marginesie omawianych zagadnień warto zdać sobie sprawę z roli, jaką pełni periodyzacja w archeologii wczesnego średniowiecza. Sprawa ogólnych ram tego okresu, podobnie jak i identyfikacji etnicznej badanej kultury, tak ważna i często kontrowersyjna w odniesieniu do innych odcinków pradziejów, w przypadku badań nad wczesnym średniowieczem nie ma takiego znaczenia. Ogólne ramy chronologiczne zostały niejako z góry wyznaczone, jednoznaczna jest również identyfikacja etniczna. Problemy etniczne nabierają większego znaczenia jedynie na terenach pogranicznych, gdzie ludy słowiańskie wchodziły w bezpośrednie związki z ludami niesłowiańskimi, co w przypadku ziem polskich raczej nie wchodziło w rachubę. Inaczej natomiast sprawa wygląda, jeśli chodzi o periodyzację wewnętrzną okresu wczesnośredniowiecznego. Potrzebę takiej periodyzacji uznawano już dawno i opracowywano różne jej warianty wychodząc, generalnie biorąc, z dwu stanowisk. Pierwsze można określić jako archeologiczne, periodyzację opierano bowiem na ustaleniu rozwoju technologicznego i typologicznego ceramiki wczesnośredniowiecznej. To podejście przeważało w nauce niemieckiej¹⁷ i czeskiej¹⁸. Drugie — to stanowisko historyczne, jako cezurę dzielącą okres wczesnośredniowieczny z reguły na dwa podokresy uznano moment pojawienia się państwa. To podejście przeważa w nauce

¹⁵ Por. Kw. HKM 24, 1976, s. 661 - 673.

¹⁶ Por. W. Szymański 1973, L. Leciejewicz 1976, 1979; Z. Kurnatowska 1977.

¹⁷ R. Beltz 1893; A. Götze 1901, H. A. Knorr 1937.

¹⁸ Ostatnio szczegółowo na ten temat D. Bialeková 1980. Por. też J. Eisner 1966, s. 137 i n.

polskiej¹⁹, radzieckiej²⁰, a także bułgarskiej²¹. Jednakże podział oparty na kryterium „historycznym” był dla szczegółowych badań zbyt ogólny, dlatego też zwłaszcza w nauce polskiej badacze zajmujący się okresem wczesnego średniowiecza dość wcześnie podjęli próby bardziej szczegółowego rozwarstwienia chronologicznego okresu na podstawie zmienności w materiale archeologicznym, głównie ceramicznym²². Szczegółowa periodyzacja opracowywana zazwyczaj dla poszczególnych regionów, często nieco na wyrost, okazała się bardzo użytecznym narzędziem badawczym i dziś trudno sobie wyobrazić jakkolwiek postęp w archeologii wczesnego średniowiecza bez możliwości rozpatrywania rozmaitych zjawisk kulturowych w możliwie najwęższych ramach chronologicznych. Jednakże przenikanie wyników szczegółowych analiz do ujęć syntetycznych jest jeszcze niewystarczające.

Początki następnego jakościowego przełomu (po dziele L. Niederlego) w badaniach nad wczesnym średniowieczem Słowiańszczyzny zaznaczyły się już w latach trzydziestych, a nasiliły po ostatniej wojnie. Głównymi przyczynami owego przełomu były:

1) podjęcie na niespotykaną dotąd skalę badań obiektów wielowarstwowych, przy czym były to często badania kompleksowe z udziałem wielu specjalistów, realizowane w ramach szerszego programu badawczego (badania nad początkami państwa polskiego²³).

2) tzw. przełom metodologiczny lat pięćdziesiątych, zapoznanie się polskiego środowiska historycznego i archeologicznego z materializmem historycznym jako metodą badawczą²⁴, co spowodowało korzystny dla archeologii zwrot

¹⁹ Por. Z. Hilezerówna 1967, s. 433, gdzie zestawiono dane na ten temat. Por. też uwagi W. Hensla 1974, s. 119 i n. oraz A. Żakiego 1974, s. 16 i n.

²⁰ W literaturze radzieckiej wydziela się okres kultury starosłowiańskiej, obejmujący wieki VI - IX, od okresu kultury dawnej Rusi, obejmującego wieki X - XIII. Dopiero niedawno zaczęto dzielić okres starosłowiański na dwa podokresy obejmujące VI - VII i VIII - IX w. Por. np. I. I. Ljapuśkin 1968; I. P. Rusanova 1976; V. V. Sedov 1979; W. Szymański 1973.

²¹ Por. np. Z. Važarova 1965.

²² Por. W. Łęga 1930, s. 104; W. Hensel 1950, s. 5; K. Jażdżewski 1954 - 56, s. 150 i n.; Z. Hilezerówna 1967; W. Łosiński 1972; E. Dąbrowska 1973; A. Żaki 1974 i in.

²³ Akeja badawcza określona mianem „badań nad początkami państwa polskiego” zasługuje już na specjalne opracowanie uwzględniające organizację, założenia programowe, metodykę prac i programy badawcze poszczególnych stanowisk, a także kwestię uzyskanych wyników i stopień spożytkowania ich w ogólnych studiach nad okresem wczesnośredniowiecznym. Z perspektywy lat widać wyraźniej zarówno wielkie znaczenie okresu badań milenijnych w polskiej archeologii, jak i wszelkie niedostatki kadrowe czy metodyczne ówczesnych przedsięwzięć naukowych. Ogólną charakterystykę tych badań znajdziemy w pracach: W. Hensel 1953a, 1959 - 60, 1965a, 1980; A. Gieysztor 1957; L. Leciujewicz 1972, 1980; informację o ważniejszych stanowiskach wczesnośredniowiecznych badanych w ramach akcji milenijnych znajdziemy u W. Hensla (red.) 1965.

²⁴ Na ten temat por. np. W. Hensel 1957, 1965a; A. Gieysztor 1954.

do badania materialnych uwarunkowań bytu Słowian wczesnośredniowiecznych, do badania produkcji i techniki, a więc do problematyki odpowiadającej specyfice materiałów źródłowych archeologii. Ujemną stroną był zaznaczający się niekiedy, zwłaszcza początkowo, dość wąsko pojmowany ekonomizm, który zaciążył nad niektórymi kierunkami badawczymi.

Obserwujemy następny znaczny wzrost ilościowy materiałów wczesnośredniowiecznych (do dziś niestety w pełni nie opracowanych), ujawniły się działy kultury dawniej zupełnie nie znane, nastąpił rozwój warsztatu badawczego i znaczna rozbudowa problematyki badawczej. Ujemną stroną tego gwałtownego wzrostu ilościowego było wyraźne nienadążanie w kształceniu kadry i związana z tym niemożność bardziej rytmicznego uporania się z narastającym materiałem, tworzenie pośpiesznych ujęć syntetycznych bez uprzednich koniecznych opracowań i analiz. Stąd też ogromna spuścizna okresu badań milenijnych do dziś nie została w pełni uprzystępniona i wyzyskana²⁵. Szczególne trudności powstały przy opracowaniu całościowych publikacji materiałów źródłowych z dużych stanowisk badanych przez wiele sezonów wykopaliskowych. Przedstawiano różne propozycje takich publikacji i ukazywały się też różne praktyczne rozwiązania (model „poznański”, model „gdański”, model „santocki”, *Archaeologia Urbium*, żeby wymienić najważniejsze²⁶). Nie-

²⁵ Z najważniejszych stanowisk badanych w ramach akcji milenijnych ok. 60% doczekało się publikacji pełnych bądź częściowych, podobny procent stanowisk zyskał wstępne opracowanie, niekiedy tylko o charakterze popularnonaukowym. Publikowano zazwyczaj w trakcie badań sprawozdania roczne lub obejmujące kilka lat badań. Ukazało się też kilka wstępnych podsumowań całości wyników prac badawczych. Obok prac cytowanych w przyp. 23 por. też W. Hensel 1960a i b, 1960, 1963a, różne artykuły w pracy zbiorowej *Początki państwa polskiego 1962*, referaty i komunikaty w t. III - V materiałów z I Międzynarodowego Kongresu Archeologii Słowiańskiej (1968 - 1970) i wiele innych. Brak jednak dotychczas nowszego podsumowania zarówno dawnych prac milenijnych, jak i nawiązujących do nich badań późniejszych z uwzględnieniem rozbudowanej problematyki wczesnego średniowiecza polskiego.

²⁶ Przy publikowaniu dużych stanowisk bogatych w znaleziska i o skomplikowanych układach przestrzennych i stratygraficznych szczególną trudność sprawiała chęć możliwie pełnego opisu odkrytych relikwów w ich naturalnych układach, połączonego z analizą chronologiczną i funkcjonalną interpretacją. W modelu publikacji przyjętym dla prezentacji różnych stanowisk Poznania prawobrzeżnego (model „poznański”: *Poznań* 1959, 1960, 1961, 1974) za punkt wyjścia przyjęto w zamierzeniu najbardziej obiektywny sposób publikacji — układ stratygraficzny poszczególnych wykopów na badanym stanowisku. W ramach tego układu nie tylko charakteryzowano poszczególne nawarstwienia wraz z ich interpretacją, ale również znaleziska ruchome wraz z ich bardzo skrótną analizą. Mimo iż tak pomyślana publikacja zawiera ogromnie dużo potrzebnych informacji, niezmiernie trudno z niej korzystać. Informacje te są bowiem rozproszone, a w wyniku dostosowania opisu i analizy materiałów ruchomych do poszczególnych warstw niepowiązanych w jakieś większe zespoły funkcjonalne, występują liczne zbędne powtórzenia. Zabrakło także dokładniejszej analizy przestrzennej całego obiektu z synchronizacją nawarstwień i poziomów osadniczych, z analizą znalezisk ruchomych w zespołach funkcjonalnych. Dlatego też, o ile publikacja według modelu „poznańskiego” daje się wykorzystać, acz nie bez trudu, przez specjalistę-archeologa, to dla specjalistów

możność ustalenia optymalnego rozwiązania formy publikacji była też jedną z przyczyn hamujących właściwe tempo publikacji materiałów z wczesnego średniowiecza.

Lata pięćdziesiąte i sześćdziesiąte to okres szczególnej kariery badań w zakresie kultury materialnej wczesnego średniowiecza. Obok materiałów napływających z licznych badań terenowych, dodatkowym impulsem dla podejmowania takich badań stała się praca B. A. Rybakova, *Remeslo drevnej Rusi* (1948), unaoczniająca ogromne możliwości tego kierunku badawczego. Pojawia się wiele opracowań analitycznych poświęconych różnym działom wytwór-

pysepylin pokrewnych jest zupełnie nieprzydatna. Inne założenia przyświecały autorom publikacji materiałów wczesnośredniowiecznych z wykopalisk w Gdańsku. Sytuacja w Gdańsku była o tyle prostsza, że początkowo chodziło o jeden rozległy wykop. Wstępne ustalenie stratygrafii i chronologii kolejnych nawałstwiń (K. Jażdżewski 1955) stało się następnie podstawą rozmaitych opracowań monograficznych poszczególnych zespołów zabytków ruchomych powiązanych funkcjonalnie. W miarę poszerzania działalności wykopaliskowej na inne stanowiska Gdańska wczesnośredniowiecznego były one opracowywane w podobny sposób. Ustalano przede wszystkim ich relację chronologiczną do stanowiska wzorcowego, a następnie prezentowano w wyborze rozmaite opracowania monograficzne. Por. kolejne tomy *Gdańsk wczesnośredniowieczny* I - IX (1959, 1960, 1961, 1965, 1968, 1969, 1974, 1977), a także Jażdżewski 1955, J. Kamińska 1958 i wiele innych prac i artykułów. Istotną pozycją jest też tom dotyczący Gdańska w serii *Archaeologia Urbium* (Pologne f. 1, *Le Gdańsk des Xe - XIIIe siècles*, Warszawa 1966), gdzie w formie skrótowej, graficznej, mamy prezentację kolejnych poziomów osadniczych wraz z ich zawartością ruchomą. Ta forma publikacji jest, zwłaszcza dla czytelnika zagranicznego, bardzo dobrym wprowadzeniem w problematykę danego stanowiska. Nie trzeba dodawać, że taka skrótowa prezentacja wymaga uprzedniej dokładnej i wszechstronnej analizy. Dotychczas ukazały się niestety tylko dwa zeszyty z tej serii, drugi z nich dotyczy Szczecina (*Archaeologia Urbium*, Pologne f. 2: *La ville de Szczecin des IXe - XIIIe siècles*, Wrocław 1972). Opracowania monograficzne różnych zagadnień, zwłaszcza z dziedziny rzemiosła ukazywały się często przed publikacją stratygrafii i chronologii całego stanowiska, por. takie opracowania materiałów z Kołobrzegu: W. Łosiński, E. Tabaczyńska 1959 czy z Międzyzyczca: Z. Woźnicka 1961, A. Urbańska, K. Myczkowski, M. Klichowska 1964. Model „santocki” publikacji materiałów jest próbą znalezienia pośredniej drogi między opisanymi wyżej modelami (por. U. i A. Dymaczewscy 1967). Nawiązuje on bliżej do modelu „poznajskiego” zachowując w opisie naturalny układ stratygraficzny publikowanego stanowiska (ściślej jednego z wykopów na tym stanowisku) z tym wszakże, iż uprzednio ustalono pewne poziomy osadnicze i w ramach tych poziomów przeprowadzono zarówno charakterystykę znalezisk nieruchomych, jak i skrótową charakterystykę materiałów ruchomych. Analiza tych ostatnich ogranicza się do ustalenia chronologii poszczególnych poziomów. Zatem w tej publikacji mamy wyraźniejsze oddzielenie poszczególnych etapów badawczych, publikacja ogranicza się do ustalenia podstawowych — relacji stratygraficznych i chronologicznych oraz do ustalenia funkcji i charakteru poszczególnych poziomów osadniczych, pozostałe zagadnienia pozostawiając do specjalnych opracowań. Wydaje się, iż jest to najwłaściwsze podejście do niełatwego zadania prezentacji bogatych materiałów z wielkich stanowisk wczesnośredniowiecznych. Sprawa ta do dziś nie jest ujednoczona i mimo iż ukazały się już dziesiątki rozmaitych publikacji (zasadniczo mniej trudności nastroczały stanowiska mniejsze i mniej bogate), to wciąż jeszcze trudno mówić o optymalnym modelu publikacji źródłowej stanowiska wielonawałstwowego.

czości, narzędziom produkcji, technikom wytwórczym, w studiach tych wykorzystuje się coraz szerzej badania technologiczne wyrobów, rozmaite eksperytyzy specjalistyczne²⁷. Nasilający się w publikacjach archeologicznych lat pięćdziesiątych ten kierunek opracowań sprowokował m.in. wypowiedź A. Gieysztor²⁸, wyrażającego obawę, że zbyt szczegółowe opracowania każdej z osobna specjalności wytwórczej doprowadzą do utraty z pola widzenia zagadnień ogólniejszych. I aczkolwiek w opracowaniach tego kierunku nie osiągnęliśmy jeszcze pułapu i wiele działów wytwórczości nie doczekało się szczegółowych analiz, to warto zdać sobie sprawę, iż właściwym celem tych bardzo potrzebnych i użytecznych opracowań powinno być przygotowanie materiałów, przetworzenie ich w taki sposób, by można je wykorzystać przy opracowaniach zagadnień ogólniejszych z dziedziny ekonomiki i układów gospodarczo-społecznych. Niestety nie wszystkie opracowania omawianego typu dostarczają takich danych, wynika to z niezbyt jasnych założeń badawczych tego kierunku, powstającego spontanicznie. Z drugiej strony można zanotować szereg opracowań uwzględniających w dużym stopniu problematykę szerszą²⁹.

Natomiast rozwijane również w tym czasie badania nad importami, wymianą i pieniądzem³⁰ z reguły obejmowały problematykę szerszą, a to z uwagi na bliższe powiązania tych zagadnień z ogólniejszymi teoriami, zwłaszcza ekonomicznymi. I jedynie z tej dziedziny opublikowano kompletne materiały źródłowe (katalog skarbów wczesnośredniowiecznych³¹), co znacznie usprawniło prace w tej dziedzinie.

Podczas gdy badania nad kulturą materialną Słowiańszczyzny wczesnośredniowiecznej można uznać za wykrystalizowany własny kierunek badań archeologii wczesnego średniowiecza w Polsce, kierunek który oddziałal na powstanie analogicznej specjalności w dziedzinie badań historycznych późnego średniowiecza i czasów nowożytnych³², inne uprawiane w tym czasie kierunki badawcze archeologii wczesnośredniowiecznej wykazują dużą zależność od problematyki mediewistycznej. Wymienić tu można zwłaszcza rozwijające się badania nad początkami miast, idące głównie w kierunku uchwycenia elementów ekonomiki badanych ośrodków w celu przyrównania ich do wzorca — modelu miasta średniowiecznego³³. Stąd wysiłki zmierzające do wyróżnienia

²⁷ Por. na ten temat Z. Hilczerówna 1970.

²⁸ A. Gieysztor 1954, s. 614.

²⁹ Por. np. Z. Woźnicka 1961; J. Oleczak 1968; E. Cnotliwy 1973 i wiele innych.

³⁰ Zestawienie bibliografii na ten temat por. Z. Hilczerówna 1970, s. 663 - 664 oraz *Historia kultury materialnej* I, 1978, s. 252 - 263 i 375 - 376.

³¹ *Polskie skarby wczesnośredniowieczne*. Inwentarze, t. I - IV, 1959 - 1966.

³² Por. rozprawy i artykuły w 1 zeszycie Kw. HKM (1953), a także w dalszych tomach tego kwartalnika, rozprawy publikowane w serii *Studia i materiały z historii kultury materialnej* (od 1957 r.) wreszcie opublikowaną w latach 1978 - 1979 *Historię kultury materialnej Polski w zarysie* (t. I - VI).

³³ Na ten temat ostatnio Z. i S. Kurnatowscy 1983.

archeologicznych cech miasta wczesnośredniowiecznego, a także próby określenia wylaniających się w badaniach zjawisk nie przystających do założonego modelu miasta³⁴. Badania tego kierunku rozwijane intensywnie w ostatnich dziesięcioleciach przyniosły wiele cennych danych, przyczyniły się do znacznego poszerzenia warsztatu i problematyki badawczej, m.in. o socjotopografię miast³⁵, jednak nie do końca wyzwoliły się z narzuconych ram i wiążących się z tym ograniczeń badawczych.

W okresie milenijnym rozwijały się również badania nad początkami państw słowiańskich, w toczącej się dyskusji brali udział archeolodzy-mediewiści³⁶, na ogół jednak w ramach przejętej problematyki formowania się modelów organizacyjno-ustrojowych państw wczesnofeudalnych. Ramy te okazały się niekiedy zbyt wąskie dla odkrywanych w badaniach rozmaitych zjawisk przejściowych. Próby określenia archeologicznych wyznaczników ustrojów wczesnopaństwowych nie wyszły jeszcze ze stadiów wstępnych, aczkolwiek można się tu spodziewać wartościowych ustaleń³⁷.

Wreszcie trzecim kierunkiem badawczym wywodzącym się z inspiracji mediewistycznej były badania nad rozsiedleniem plemion prapolskich. W tej dziedzinie doszło do wykształcenia się bardziej samodzielnej podstawy dociekań archeologicznych z uwagi na wypracowanie kryteriów osadniczych wyodrębniania plemion tego czasu³⁸. Badania tego kierunku dzięki wprowadzeniu progresywnych materiałów archeologicznych osadniczych przyczyniły się do istotnych korekt wyznaczanych w literaturze terytoriów plemiennych, a także zapełniły mapę osadnictwa plemiennego na terenach, dla których nie zachowały się nomenklatury plemienne. Ponadto przy dokładniejszych analizach można było prześledzić proces formowania się struktury plemiennej i jej dynamiki w ramach okresu wczesnośredniowiecznego. Na przykładzie tego kierunku badawczego najplastyczniej uwidoczniły się możliwości archeologii rozciągania w czasie pewnych zjawisk, znanych często ze „zbitki czasowej” przekazanej przez źródła pisane.

Nie należy jednak zapominać, iż przez cały okres lat powojennych uprawiane były również najbardziej tradycyjne kierunki badań nad Słowiańszczyzną wczesnośredniowieczną. Należą do nich sięgające czasów J. Potockiego i J. Lelewela badania nad materialnymi pozostałościami kultu pogańskiego, ożywione nowymi odkryciami z tej dziedziny³⁹, a zwłaszcza uprawiane przez

³⁴ Por. K. Jazdzewski 1957; W. Hensel 1963a, 1966a; L. Leciejewicz 1962, 1976; A. Wędzki 1974; A. Gieysztor 1968 i wiele innych.

³⁵ Por. L. Leciejewicz 1976; W. Dzieduszycki 1984.

³⁶ Por. np. W. Hensel 1960, 1963, 1967, 1971, 1974; S. Nosek 1960; A. Żaki 1974.

³⁷ Por. np. A. Gardawski 1968; E. Dąbrowska 1973; L. Leciejewicz 1978.

³⁸ Por. Z. Hilezerówna 1965, gdzie przegląd badań na ten temat wraz z zarysem metod archeologicznych. Z nowszych prac na ten temat por. E. Dąbrowska 1973; J. Łódowski 1980; W. Łosiński 1982.

³⁹ Por. zestawienie nowszej literatury w *Historia kultury materialnej* I, 1978, s. 378 - 379.

wielu badaczy studia nad przemianami obrządku pogrzebowego⁴⁰, które przyniosły bardzo cenne dane dla poznania kultury słowiańskiej, oraz zapoczątkowany przez Z. Dołęgę-Chodakowskiego kierunek osadniczy, badania nad przemianami zasiedlenia mniejszych lub większych regionów. W omawianym okresie dochodzi do wypracowania głównych zasad i metod studiów tego rodzaju⁴¹, coraz szerzej uwzględnia się zarówno wyniki badań, jak i postulaty metodyczne różnych nauk geograficznych i przyrodniczych. Jednocześnie prowadzi się najbardziej podstawowe prace z tej dziedziny, jak weryfikacja grodzisk z dążeniem do uzyskania możliwie dokładnych danych na temat ich położenia, formy i ram chronologicznych, a także szczególnie cenne dla różnych kierunków badawczych katalogi materiałów do osadnictwa wczesnośredniowiecznego, zapoczątkowane przez W. Hensla⁴².

Ożywiły się także, zwłaszcza w ostatnim okresie studia, które można wywieść z kierunku „etnogenetycznego”. Początkiem ich stała się opublikowana w 1940 r. praca I. Borkovskiego na temat typu praskiego ceramiki wczesnośredniowiecznej, co stało się podstawą dociekań nad najstarszym horyzontem kultury słowiańskiej. Do rozwoju tego kierunku przyczyniły się także wykopaliska na stanowiskach z okresu przedpiastowskiego, które przyniosły lepszą znajomość kultury początkowych faz okresu wczesnośredniowiecznego. Spowodowało to nie tylko wydłużenie perspektywy czasowej obserwowanych elementów kultury wczesnośredniowiecznej, lecz także zwróciło zainteresowania badaczy na zagadnienie początków kultury Słowian wczesnośredniowiecznych, a zwłaszcza na zagadnienie stosunku jej do kultury czy kultur poprzedzających. Przeważające w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych ujęcia wychodzące z założenia o autochtonizmie Słowian na ziemiach między Odrą a Wisłą i wskazujące na nawiązania kulturowe rozmaitych elementów kultury okresu wczesnośredniowiecznego do kultury schyłku starożytności⁴³ zostały w ostatnich latach poddane krytyce i dyskusja nad sprawą stosunku kultury wczesnego średniowiecza do kultury okresu poprzedniego rozgorzała na nowo⁴⁴. Szczególnie istotny okazał się problem kształtu kultury najstarszego horyzontu wczesnego średniowiecza — jedności czy wielości form tej kultury i co się z tym łączy, kwestia szerszego bądź węższego terytorium wyjściowego, czy według nowych koncepcji — jednego bądź kilku centrów krystalizacyjnych

⁴⁰ Por. H. Zoll-Adamikowa 1966, 1970, 1971, 1975, 1979, a także inne prace tej autorki; L. Rauhut 1971, 1973; M. Cabalska 1972; K. Wachowski 1975 i wiele innych.

⁴¹ Przegląd tych prac z podaniem literatury por. S. Kurnatowski 1978, s. 157.

⁴² W. Hensel 1950, 1953, 1959; W. Hensel, Z. Hilczner-Kurnatowska 1972, 1980; J. Olezak, K. Siuchniński 1966, 1968, 1970; J. Olezak, K. Siuchniński, W. Łosiński 1971; *Grodziska Mazowska i Podlasia* 1976; J. Kaźmierczyk, K. Macewicz, S. Wuszkán 1977; E. Cnotliwy, T. Nawrołski, R. Rogosz 1979, żeby wymienić tylko najważniejsze.

⁴³ Np. K. Jażdżewski 1960, 1968; J. Kostrzewski 1961; Z. Hilcznerówna 1967; W. Szymański 1967.

⁴⁴ Por. szczególnie K. Godłowski 1979.

nowej kultury słowiańskiej wczesnego średniowiecza⁴⁶. Dyskusja nad tymi zagadnieniami napotyka znaczne trudności zarówno materiałowe (brak większych nowych badań nad tym horyzontem chronologicznym, zwłaszcza w suponowanym drugim centrum krystalizacji — w Polsce północnozachodniej), jak i na wyraźną barierę metodyczną, brak ustalenia teoretycznych założeń przemian kulturowych w okresach wielkich przełomów⁴⁶. Bez postępu w tych dwu dziedzinach trudno oczekiwać pewniejszych wyników w omawianej kwestii.

Powyższy przegląd unaoczniał wielość i różnorodność uprawianych aktualnie kierunków badawczych w archeologii wczesnego średniowiecza w Polsce. Uświadomienie zaś sobie rodowodów i powiązań metodycznych i merytorycznych poszczególnych kierunków pozwoli jaśniej ocenić ich możliwości badawcze. Ogólnie można stwierdzić, że najwięcej nadziei w chwili obecnej rzucają te kierunki, które wychodząc ze specyfiki źródeł archeologicznych, pracowały się własnej problematyki badawczej. Należą do nich przede wszystkim kierunki wychodzące z badań osadniczych oraz z badań z zakresu historii kultury materialnej.

Jako szczególnie wartościowy i nośny poznawczo należy uznać wyraźnie zaznaczający się w badaniach zwrot ku studiom przyrodniczo-archeologicznym, uprawianym od lat pięćdziesiątych, ale dopiero stopniowo kształtującym się zarówno pod względem metod, jak i szczegółowej problematyki⁴⁷, na którą składają się obecnie takie zagadnienia, jak przemiany zasiedlenia w aspekcie przemian eksploatacji środowiska przyrodniczego, przekształcanie tego środowiska oraz paleodemografia Słowian wczesnośredniowiecznych⁴⁸.

Innym kierunkiem szeroko uprawianym, lecz wciąż kryjącym w sobie wiele możliwości badawczych a zarazem wciąż doskonalącym metody postępowania, są studia nad rozmieszczeniem przestrzennym zjawisk osadniczych i ich wzajemnych relacji w celu uchwycenia struktury organizacyjnej i gospodarczo-społecznej na poszczególnych etapach rozwoju w obrębie okresu wczesnośredniowiecznego. Wartościowych danych dostarczają różnego typu studia nad zasiedleniem od mikroregionalnych, przez mezo- do makroregio-

⁴⁶ Kwestie te były przedmiotem szeregu publikacji ostatnich lat (por. np. I. P. Rusanova 1976; V. V. Sedov 1979), a także ożywionych dyskusji na III i IV Międzynarodowym Kongresie Archeologii Słowiańskiej w Bratysławie (1975) i w Sofii (1980) oraz na międzynarodowym sympozjum poświęconym zagadnieniom etnogenezy Słowian w Kijowie (1978), por. Sl. Ant. 26, 1979, s. 341 - 43. Zob. też J. Herrmann 1979; J. Zeman 1979; Z. Kurnatowska 1981.

⁴⁶ Zagadnienia te były dyskutowane na polsko-radzieckim sympozjum paleodemograficznym poświęconym omówieniu innego wielkiego przełomu kulturowego i ludnościowego między cyklem „łużyckim” a cyklem „lateńsko-rzymskim”. Dyskusja ta wykazała ogromną złożoność tej problematyki, a także wciąż jeszcze niedostateczne opracowanie jej podstaw teoretycznych, por. *Przemiany ludnościowe* 1983.

⁴⁷ Por. na ten temat S. Kurnatowski 1975, 1978; S. Kurnatowski, T. Wiślański 1966.

⁴⁸ Por. S. Kurnatowski 1971, 1975, 1977.

nalnych⁴⁹. Szczególnie istotne jest uchwycenie zmian rozmieszczenia zjawisk osadniczych, ich charakteru i wzajemnych relacji, związanych z przełomem państwowym, mającym charakter przełomu strukturalnego a nie zwykłej cezury rozwojowej⁵⁰.

Natomiast ze studiów nad historią kultury materialnej wywodzą się podejmowane próby określenia wyznaczników rozwoju ekonomicznego w technice i organizacji różnych działów wytwórczości i wymiany⁵¹. Również ten kierunek badawczy kryje w sobie duże możliwości.

Wymienione kierunki badawcze zakładają jednak wykonanie szeregu zabiegów wstępnych na etapie podstawowej analizy materiałów archeologicznych. Wymagają one bowiem uzyskania dużych serii (wartościowych statystycznie) materiałów archeologicznych, poklasyfikowanych rzeczowo, przestrzennie i chronologicznie (w ramach możliwie wąskich faz chronologicznych). Dopiero tak przygotowany materiał może być poddany dalszym zabiegom analitycznym zmierzającym do przetworzenia go w jednostki porównywalne, które można następnie wykorzystać dla analizy paleodemograficznej czy dla analizy struktury zasiedlenia. Wymaga to np. bliższego określenia czy wartościowania archeologicznie uchwytanych punktów — stanowisk, przez różne zabiegi metodyczne. Innych czynności wymaga np. nadanie wartości wskaźnikowej pewnym stwierdzanym cechom wytworów rzemiosła.

Dopiero uzyskanie tak przetworzonych danych stwarza możliwość przystąpienia do dalszych, głównych etapów analizy, której wyniki umożliwiają podjęcie pełnoprawnej dyskusji z ustaleniami historiografii mediewistycznej, czy innych nauk zajmujących się tym okresem. Wyniki uzyskane na tej drodze mogą posłużyć nawet do skorygowania pewnych obiegowych twierdzeń mediewistyki, a nawet do przeprowadzenia nowej kwerendy źródeł pisanych pod kątem weryfikacji ustaleń archeologicznych. Przykładem (jak dotąd jedynym) jest znakomita praca Zofii Podwińskiej⁵². Jasne zdanie sobie sprawy z ograniczeń badawczych (np. z tego, że archeologia wczesnośredniowieczna nie jest w stanie odtworzyć jednostkowych faktów i narracyjnie pojmowanych dziejów) z jednej, a z możliwości badawczych, a zwłaszcza z właściwego przedmiotu badań, którym powinny być przede wszystkim materialnie zadokumentowane przemiany strukturalne organizacji różnych grup społecznych na tle środowiska przyrodniczego z drugiej strony, pozwoli w większym stopniu szukać sprzymierzeńców w dyscyplinach o podobnym profilu badawczym i wykorzystywać dorobek metodyczny i teoretyczny takich nauk, jak geografia osadnictwa czy zaludnienia, urbanistyka itp. Położenie nacisku na te kierunki

⁴⁹ Przegląd tych prac S. Kurnatowskiego 1973 oraz 1978, s. 157, również L. Le-ciejewicz 1980, s. 206.

⁵⁰ Na ten temat m. in. E. Dąbrowska 1973; Z. i S. Kurnatowscy 1983; W. Łosiński 1982; Z. Kurnatowska 1984.

⁵¹ Por. np. z nowszych prac E. Cnotliwy 1973; W. Dzieduszycki 1982; S. Suchodolski 1974 i wiele innych.

⁵² Z. Podwińska 1971.

badawcze w archeologii wczesnego średniowiecza i ich pomyślny rozwój ustrzegą naszą dyscyplinę na przyszłość od pełnienia roli jedynie usługowej (np. przy ustalaniu rozwoju poszczególnych ośrodków) czy wręcz ilustracyjnej.

LITERATURA

- Abramowicz A. 1967, *Wiek archeologii. Problemy polskiej archeologii dziewiętnastowiecznej*, Warszawa.
- Beltz R. 1893, *Wendische Alterthümer*, Jahrbuch u. Jahresberichte des Vereins f. Mecklenburgische Geschichte u. Alterthumskunde 58, s. 191 - 198.
- Bialeková D. 1980, *Slovanské obdobia*, Slovenská archeológia 28, s. 213 - 228.
- Borkovský I. 1940, *Staroslovanská keramika ve střední Evropě*, Praha.
- Cabalska M. 1972, *Ze studiów nad systemami religijnymi związanymi z obrzędkiem ciałopalnym (próba rekonstrukcji)*, Wiad. Arch. 37, s. 3 - 18.
- Cnotliwy E. 1973, *Rzemiosło rogownicze na Pomorzu wczesnośredniowiecznym*, Wrocław.
- , Nawroński T., Rogosz R. 1979, *Grodziska wczesnośredniowieczne na Ziemi Pyrzyckiej*, Sl. Ant. 26, s. 143 - 238.
- Dąbrowska E. 1973, *Wielkie grody dorzecza górnej Wisły. Ze studiów nad rozwojem organizacji terytorialno-plemiennej w VII - X wieku*, Wrocław.
- 1973, *Quelques remarques sur l'utilité des sources archéologiques pour les recherches sur les origines des Etats des Slaves Occidentaux*, Actes du VIIIe Congrès International des Sciences Pre- et Protohistoriques, Belgrad 9 - 15 septembre 1971, t. III, Beograd, s. 380 - 385.
- Dołęga-Chodakowski Zorian 1967, *O Slawiańszczyźnie przed chrześcijaństwem oraz inne pisma i listy*, Warszawa.
- Dymaczewscy U. i A. 1967, *Wczesnośredniowieczny Santok. Wyniki badań wykopaliskowych we wnętrzu grodu w latach 1958 - 1961*, Sl. Ant. 14, s. 185 - 241.
- Dzieduszycki W. 1982, *Wczesnomiejska ceramika kruszwicka w okresie od II połowy X po połowę XIV w.*, Wrocław.
- 1984, *Socjotopograficzne przeobrażenia wczesnośredniowiecznych miast polskich (model kruszwicki)*. Kw. HKM 32, s. 3 - 21.
- Eisner J. 1966, *Rukovět slovanské archeologie. Počátky Slovanů a jejich kultury*, Praha.
- Gardawski A. 1968, *Z problematyki badań nad początkami organizacji państwowych na ziemiach Polski*, w: *Na granicach archeologii*, Acta Archaeologica Lodziensia 17, s. 37 - 48.
- Gdańsk wczesnośredniowieczny I - IX, 1959 - 1977*, Gdańsk.
- Gieysztor A. 1954, *Niektóre potrzeby badań nad materialnymi warunkami bytu we wczesniejszym średniowieczu polskim*. Kw. HKM 2, s. 599 - 618.
- , 1957, *Badania nad początkami formacji feudalnej i powstawaniem państwa polskiego prowadzone w dziesięcioleciu 1945 - 1954*, w: *I sesja archeologiczna Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN*, Warszawa.
- Godłowski K. 1979, *Z badań nad zagadnieniem rozprzestrzenienia Słowian w V - VII w.n.e.*, Kraków.
- Götze A. 1901, *Die Schwedenschanze auf der Klinke bei Reiwend. Kreis West-Havelland*, Nachrichten über deutsche Alterthumsfunde 12, s. 17 - 26.
- Grodziska Mazowsza i Podlasia 1976* (w granicach dawnego województwa warszawskiego), Wrocław.
- Hensel W. 1950, *Studia i materiały do osadnictwa Wielkopolski wczesnohistorycznej*, t. I, Poznań.
- 1953, —, t. II, Poznań.

- Hensel W. 1959, —, t. III, Warszawa-Poznań.
 —, Z. Hilczer-Kurnatowska 1972, Warszawa-Poznań, t. IV, Wrocław.
 —, —1980, —, t. V, Wrocław.
- Hensel W. 1952, *Słowiańszczyzna wczesnośredniowieczna. Zarys kultury materialnej*, Poznań.
 — 1956, —, wyd. 2, Warszawa.
 — 1965, —, wyd. 3, Wrocław.
 — 1953a, *Les investigations sur l'origine de l'état polonais*, Sl. Ant. 4, s. 394 - 439.
 — 1957, *Osiągnięcia Polski uzyskane w dziesięcioleciu 1945 - 1954*, w: *I sesja archeologiczna Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN*, Warszawa.
 — 1959 - 1960, *Archeologia w pracach przygotowawczych do obchodów tysiąclecia państwa polskiego*, Wiad. Arch. 26, s. 85 - 90.
 — 1960, *Polska przed tysiącem lat*, Wrocław.
 — 1963, —, wyd. 2.
 — 1967, —, wyd. 3.
 — 1960a, *Najdawniejsze stolice Polski*, Warszawa.
 — 1960b, *Les origines de l'état polonais*, Varsovie.
 — 1963a, *Archeologia o początkach miast słowiańskich*, Wrocław.
 — 1964, *Przedmowa*, w: Surowiecki W. 1964, s. V - IX.
 — 1965a, *Archeologia pradziejowa w dwudziestoleciu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej 1944 - 1965*, Arch. Polski 10, s. 7 - 28.
 — 1965 (red.), *Badania archeologiczne w Polsce w latach 1944 - 1964*, Wrocław.
 — 1966, *La naissance de la Pologne*, Wrocław.
 — 1966a, *Die Anfänge der Städte bei den Ost- und Westslawen*, Bautzen.
 — 1968, *Sur l'histoire de l'archéologie slave*, w: *I Międzynarodowy Kongres Archeologii Słowiańskiej. Warszawa 14 - 18 IX 1965*, t. I, Wrocław.
 — 1971, *Początki państwa polskiego i jego kultury*, Wrocław.
 — 1974, *U źródeł Polski średniowiecznej*, Wrocław.
 — 1980, *De l'histoire de recherches archéologiques sur les Slaves du Moyen-Age*, Varsovie, s. 1 - 133.
- Herrmann J. 1979, *Probleme der Herausbildung der archäologischen Kulturen slawischer Stämme des 6. - 9. Jh.*, w: *Rapports du IIIe Congrès International d'Archéologie Slave. Bratislava 7 - 14 septembre 1975*, t. I, Bratislava, s. 49 - 75.
- Hilczerówna Z. 1965, „Małe plemiona” wczesnego średniowiecza i archeologiczne sposoby ich badania, Sl. Ant. 12, s. 83 - 126.
 — 1967, *Dorzecze górnej i środkowej Obry od VI do początków XI wieku*, Wrocław.
 — 1967a, *Z zagadnień periodyzacji dziejów górnictwa na ziemiach polskich*, Arch. Polski 12, s. 431 - 437.
 — 1970, *Ćwierćwiecze badań nad historią kultury materialnej Polski wczesnośredniowiecznej*, Kw. HKM 18, s. 647 - 667.
 — (Z. Kurnatowska) 1973, *Główne momenty w rozwoju wczesnośredniowiecznego górnictwa polskiego*, Kw. HKM 21, s. 435 - 447.
 — (Kurnatowska Z.) 1977, *Słowiańszczyzna południowa. Kultura Europy wczesnośredniowiecznej*, z. 3, Wrocław.
 — (Kurnatowska Z.) 1981, *Główne kierunki rozwoju osadnictwa i kultury Słowian połabskich*, w: *Słowiańszczyzna połabska między Niemcami a Polską*, Poznań, s. 51 - 62.
 — (Kurnatowska Z.) 1984, *Próba odtworzenia organizacji zarządu terytorialnego państwa pierwszych Piastów w Wielkopolsce w: Obronność polskiej granicy zachodniej w dobie pierwszych Piastów*, Wrocław, s. 81-91.
- Historia kultury materialnej Polski w zarysie*, t. I - VI, Wrocław, 1978-1979.
- Jażdżewski K. 1954 - 1956, *Uwagi o chronologii ceramiki zachodniosłowiańskiej z wczesnego średniowiecza*, Prz. Arch. 10, s. 150 - 191.

- Jazdzewski K. 1955, *Gdańsk średniowieczny w świetle badań z lat 1953 i 1954*, Spraw. Arch. 1, s. 137 - 156.
- 1957, *Kształtowanie się wczesnośredniowiecznej kultury miejskiej w Polsce w świetle badań w latach 1945 - 1954*, w: *I Sesja archeologiczna Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN*, Warszawa, s. 319 - 347.
- 1960, *Wzajemny stosunek elementów słowiańskich i germańskich w Europie środkowej w czasie od najścia Hunów aż do osadzenia się Awarów nad środkowym Dunajem*, Prace i materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria archeologiczna 5, s. 51 - 77.
- 1968, *Z problematyki początków Słowiańszczyzny i Polski*, t. I, Łódź.
- Kamińska J. 1958, *Z zagadnień gospodarczo-społecznych Gdańska w X - XI^W wieku*, Arch. Polski 11, s. 174 - 212.
- Każmierczyk J., Macewicz K., Wuszkán S. 1977, *Studia i materiały do osadnictwa Opolszczyzny wczesnośredniowiecznej*, Opole.
- Knorr H. A. 1937, *Die slawische Keramik zwischen Elbe und Oder*, Leipzig.
- Kostrzewski J. 1947, *Kultura prapolska*, Poznań.
- 1949, — — wyd. 2.
- 1949a, *Les origines de la civilisation polonaise*, Paris.
- 1962, *Kultura prapolska*, wyd. 3, Warszawa.
- 1949b, *Dzieje polskich badań prehistorycznych*, Poznań.
- 1961, *Zagadnienie ciągłości zaludnienia ziem polskich*, Poznań.
- Kurnatowscy Z. i S. 1983, *Problematyka kształtowania się osiedli wczesnomiejskich w Wielkopolsce* (w: *Studia z dziejów i kultury zachodniej Słowiańszczyzny*, Poznań, s. 89 - 106.
- Kurnatowski S. 1971, *Rozwój zaludnienia Wielkopolski zachodniej we wczesnym średniowieczu i jego aspekty gospodarcze*, Arch. Polski 16, s. 465 - 482.
- *Zakres przestrzenny archeologicznych badań terenowych a przydatność ich dla analizy osadniczej*, Biuletyn informacyjny PKZ 25, s. 9 - 42.
- 1975, *Wczesnośredniowieczny przełom gospodarczy w Wielkopolsce oraz jego konsekwencje krajobrazowe i demograficzne*, Arch. Polski 20, s. 145 - 160.
- 1977, *Nowsze teorie na temat pierwotnych siedzib Słowian w świetle analizy paleodemograficznej*, Sl. Ant. 24, s. 17 - 38.
- 1978, *Funkcje analizy osadniczej w procesach badawczych nauk geograficznych i historyczno-społecznych ze szczególnym uwzględnieniem archeologii i prahistorii*, Prz. Arch. 26, s. 147 - 187.
- 1981, *Przemiany gospodarki żywnościowej Słowian Polabskich*, w: *Słowiańszczyzna polabska między Niemcami a Polską*, Poznań, s. 63 - 93.
- , Wiślański T. 1966, *Rola archeologii w badaniach historyczno-przyrodniczych nad przemianami środowiska geograficznego*, *Studia z dziejów gospodarstwa wiejskiego* 8, Warszawa, s. 49 - 55.
- Leciejewicz L. 1962, *Początki nadmorskich miast na Pomorzu Zachodnim*, Wrocław.
- 1972, *Archeologia słowiańska w 25-leciu PRL*, *Pamiętnik Słowiański* 22, s. 261 - 271.
- 1976, *Słowiańszczyzna zachodnia*. *Kultura Europy wczesnośredniowiecznej*, z. 2, Wrocław.
- 1976a, *Wczesnośredniowieczne przemiany socjotopograficzne osad miejskich u Słowian zachodnich w świetle archeologii*, w: *Miasta doby feudalnej w Europie środkowowschodniej*, Warszawa, s. 35 - 66.
- 1979, *Normanowie*. *Kultura Europy wczesnośredniowiecznej*, z. 8, Wrocław.
- 1980, *Medieval Archaeology and its Problems*, w: *Unconventional Archaeology. New Approaches and Goals in Polish Archaeology*, Wrocław, s. 191 - 211.
- Ljapuškín I. I. 1968, *Slavjane Vostočnoj Evropy nakanune obrazovanija drevnerusskogo gosudarstva (VIII — pervaja polovina IX v.)*. *Istoriko-arheologičeskie očerki*, *Materiały i issledovanija po archeologii SSSR*, nr 152, Leningrad.

- Lodowski J. 1980, *Dolny Śląsk na początku średniowiecza (VI - X w.)*. Podstawy osadnicze i gospodarcze, Wrocław.
- Łęga W. 1930, *Kultura Pomorza we wczesnym średniowieczu na podstawie wykopalisk*, Toruń.
- Łosiński W. 1972, *Początki wczesnośredniowiecznego osadnictwa grodowego w dorzeczu dolnej Parsęty (VII - X/XI) w.*, Wrocław.
- 1982, *Osadnictwo plemienne Pomorza (VI - X w.)*, Wrocław.
- , Tabaczyńska E. 1959, *Z badań nad rzemiosłem we wczesnośredniowiecznym Kolo-brzegu*, Poznań.
- I Międzynarodowy Kongres Archeologii Słowiańskiej*. Warszawa 14 - 18 IX 1965, t. I - VII, Wrocław 1968 - 1972.
- Niederle L. 1911 - 1913, *Život Starých Slovanů*, t. I/1 - 2, Praha.
- 1921 - 1925, — — t. II/1, t. III/1 - 2, Praha.
- Nosek S. 1960, *Rola Małopolski w genezie Państwa Polskiego*, w: *Medievalia. Księga pamiątkowa ku czci prof. dr. Jana Dąbrowskiego*, Warszawa, s. 29 - 31.
- Olczak J. 1968, *Wytwórczość szklarska na terenie Polski we wczesnym średniowieczu. Studium archeologiczno-technologiczne*, Wrocław.
- , Siuchniński K. 1966, *Źródła archeologiczne do studiów nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem grodowym na terenie województwa koszalińskiego*, t. I, Poznań.
- , — 1968, — —, t. II, Poznań.
- , — 1970, — —, t. III, Poznań.
- , —, Łosiński W. 1971, — —, t. IV, Poznań.
- Początki Państwa Polskiego 1962, Początki państwa polskiego. Księga Tysiąclecia*, t. I - II, Poznań.
- Podwińska Z. 1971, *Zmiany form osadnictwa wiejskiego na ziemiach polskich we wczesnym średniowieczu. Żreb, wieś, opole*, Wrocław.
- Poklewski T. 1975, *Spicymierska włość grodowa w średniowieczu. Obraz gospodarczy*, Łódź.
- Polskie skarby wczesnośredniowieczne. Inwentarze*, t. I - IV, Wrocław 1959 - 1966.
- Potocki J. 1795, *Voyage dans quelques parties de la Basse-Saxe pour la recherche des antiquités slaves ou Vendes, fait en 1794*, Hamburg.
- Poznań 1959, 1960, 1961, 1974, *Poznań we wczesnym średniowieczu*, t. I - IV, Wrocław.
- Przemiany ludnościowe 1983, Przemiany ludnościowe i kulturowe w I tysiącleciu p.n.e. między Odrą a Dnieprem*, Wrocław.
- Rauhut L. 1971, *Wczesnośredniowieczne cmentarzyska w obudowie kamiennej na Mazowszu i Podlasiu*, Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne 1, s. 435 - 656.
- 1973, *Nowe odkrycia grobów ciałopalnych na cmentarzyskach wczesnośredniowiecznych w obudowach kamiennych na Mazowszu i Podlasiu*, Wiad. Arch. 38, s. 361 - 364.
- Rusanova I. P. 1976, *Slavjanskie drevnosti VI - VII vv. Kultura pražského typu*, Moskwa.
- Rybakov B. A. 1948, *Remeslo drevnej Rusi*, Moskwa-Leningrad.
- Sedov V. V. 1979, *Proischozhenie i rannaja istorija slavjan*, Moskwa.
- Suchodolski S. 1974, *Skarb z Zalesia — zespół z przelomu dwóch epok*, w: M. Dekówna, J. Reyman, S. Suchodolski, *Wczesnośredniowieczny skarb srebrny z Zalesia powiat Słupca*, t. II, Wrocław, s. 157 - 189.
- Surowiecki W. 1812, *O sposobach dopełnienia historii i znajomości dawnych Słowian*, Roczniki Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk 15, s. 82 - 119.
- 1819, *Zdanie o piśmie Z. D. Chodakowskiego pod tytułem O Słowiańszczyźnie przedchrześcijańskiej*, Pamiętnik Warszawski, nr 5.
- 1924, *Śledzenie początku narodów słowiańskich*, Warszawa.
- 1964, — —, Wrocław (wydanie fototypiczne).
- Szymański W. 1967, *Szeligi pod Płockiem na początku wczesnego średniowiecza. Zespół osadniczy z VI - VII w.*, Wrocław.

- Szymański W. 1973, *Słowiańszczyzna wschodnia. Kultura Europy wczesnośredniowiecznej*, z. I, Wrocław.
- Urbańska A., Myczkowski K., Klichowska M. 1964, *Wytwórczość włókiennicza średniowiecznego Międzyrzecza*, Poznań.
- Vážarova Z. 1965, *Slavjanski i slavjanobalgarski selišta v balgarskite zemi ot kraja na VI - XI v.*, Sofia.
- Wachowski K. 1975, *Omentarzyska doby wczesnopiastowskiej na Śląsku*, Wrocław.
- Woźnicka Z. 1961, *Wyroby bednarskie i tokarskie średniowiecznego Międzyrzecza*, Poznań.
- Zeman J. 1979, *K problematice časné slovanské kultury ve střední Evropě*, Památky archeologické 70/1, s. 113 - 130.
- Zoll-Adamikowa H. 1966 - 1971, *Wczesnośredniowieczne cmentarzyska szkieletowe Małopolski*, t. I - II, Wrocław.
- 1970, *Interpretacja niektórych zjawisk kulturowych w ciałopalnych kurhanach wczesnośredniowiecznych w świetle przekazów źródeł pisanych*, w: *I Międzynarodowy Kongres Archeologii Słowiańskiej*. Warszawa 14 - 18 IX 1965, t. V, Wrocław, s. 428 - 443.
 - 1971a, *Próba periodyzacji wczesnośredniowiecznych praktyk pogrzebowych w Polsce*, Arch. Polski 16, s. 541 - 556.
 - 1975, — 1979, *Wczesnośredniowieczne cmentarzyska ciałopalne Słowian na terenie Polski*, cz. 1 - 2, Wrocław.
- Żaki A. 1974, *Archeologia Małopolski wczesnośredniowiecznej*, Wrocław.

LE DÉVELOPPEMENT DES PROBLÈMES DE RECHERCHES EN ARCHÉOLOGIE DU HAUT MOYEN-ÂGE EN POLOGNE

par

ZOFIA KURNATOWSKA (POZNAŃ)

Résumé

Les principales tendances des recherches sur la culture des "Slaves païens" commencent à se former en grandes lignes dans les premières dizaines d'années du XIXe siècle. On peut alors discerner les lignes suivantes, cultivées ensuite par plusieurs dizaines d'années, quelquefois même jusqu'à nos jours:

a) ligne des recherches "de l'habitat" tracée par Zorian Dołęga-Chodakowski. Non seulement il s'est imposé comme tâche l'inventarisation des restes conservés matériels, toponomastiques et folkloristiques de l'habitat des Slaves païens, tâche qu'il réalisait ensuite avec conséquence jusqu'à la fin de sa vie, mais il a aussi jeté ses vues sur cette catégorie des matériaux en y voyant non seulement les sources pour résoudre la question de la dislocation des Slaves (surtout sur la base de l'apparition des enceintes fortifiées), mais aussi la question de la structure intérieure de cet habitat. Il l'imaginait dans les catégories conformes à son époque, néanmoins, la méthode elle-même — l'analyse de la dislocation des enceintes fortifiées et des éléments qui les accompagnaient — pour reproduire la structure de l'habitat d'un territoire quelconque — était sans doute celle d'un précurseur; ce n'est qu'aujourd'hui qu'elle est pleinement réalisée. En outre Chodakowski a amorcé l'action de l'inventarisation des restes d'enceintes fortifiées et de tertres qui sont les catégories fondamentales des matériaux de terrain pour l'archéologie slave du haut Moyen-Âge.

b) — ligne ethnogénétique jalonnée par W. Surowiecki. C'est dans son petit ouvrage

“L’observation des commencements des peuples slaves” (1824) que nous trouvons le principe de recherches ainsi que les méthodes appropriées par plusieurs chercheurs ultérieurs. Ce principe c’est la conviction, universelle dans ce temps, de l’autochtonisme des Slaves en Europe Centrale; cette méthode — la retrospection, c’est à dire le recul, en commençant par certaines translations de source jusqu’à celles de moins en moins sûres, et aussi l’utilisation, comme instrument de recherches, de la description “ethnographique” de la culture des Slaves pendant la période aux sources les plus anciennes. La comparaison de la description de la culture slave avec les descriptions analogues de la culture d’autres peuples devait apporter la fixation des traits spécifiques de la culture slave.

c) — l’examen des restes matériels de la religion, de l’art (artisanat), de l’écriture slave. Cette ligne de recherche, cultivée le plus vivement au XIXe siècle, avait le plus de fausses pistes; de nombreuses falsifications dans ce domaine laissaient tomber dans l’erreur les chercheurs les plus expérimentés.

Toutes ces lignes de recherches ont été tracées au commencement du XIXe siècle, beaucoup trop largement, aux temps où n’existait encore aucune méthode propre permettant la classification des antiquités découvertes. C’est pourquoi l’intuition des chercheurs sachant apercevoir leurs possibilités potentielles est vraiment surprenante.

Les destins historiques de la Pologne au XIXe siècle, surtout la fragilité institutionnelle de la science polonaise dans ce temps ont contribué à ce que, dans les années suivantes de ce siècle, on ne trouve pas de telles hauteurs de la pensée théorique appliquée à l’examen du passé des Slaves bien que ces problèmes aient été cultivés pendant toute cette période avec une intensité différente dans les différents territoires de la Pologne partagée entre la Russie, la Prusse et l’Autriche. On s’intéresse particulièrement à la question de l’autochtonisme des Slaves dans la partie de la Pologne annexée par la Prusse et on polémise beaucoup avec les savants allemands. Au cours de ces polémiques on arrive à la fixation de quelques traits diagnostiques de la culture des Slaves du haut Moyen-Âge (surtout de la ceramique, des enceintes fortifiées et des anneaux temporaires; ces traits furent fixés et introduits dans la littérature par R. Virchow et S. Müller).

Toutefois, au cours du XIXe siècle, le centre principal des recherches slavistiques, de même archéologiques, s’est établie en Tchécoslovaquie. Le caractère décisif à l’oeuvre de Lubor Niederle “Život starých Slovanů” (1911 - 1925) qui donne naissance à l’archéologie du haut Moyen-Âge. “Život” enregistre avant tout un grand bond quantitatif — en partant de presque zéro au commencement du XIXe siècle; au seuil de notre siècle Niederle dispose déjà d’une collection de matériaux de différentes contrées habitées par les Slaves, et ce sont les matériaux qui illustrent les différents aspects de la culture. Le but de cette oeuvre monumentale était la présentation de la culture des Slaves dans la période qui précédait immédiatement la conversion au christianisme, en vertu de tous les matériaux accessibles: archéologiques, ethnographiques, écrits, linguistiques. De cette façon, nous avons obtenu la description ethnographique extraordinairement pleine et précise de la culture des Slaves de haut Moyen-Âge (du VIIe au XIe siècle). Dans les parties respectives de cette description l’auteur souligne les éléments témoignant des changements qui se sont opérés, mais, en totalité nous avons une perspective aplatie — “ethnographique”, une description de la culture non suivant les étapes de développement mais suivant les domaines. Et la description de la culture n’était pas une méthode de recherches, mais un but de recherches établi inversement que p. ex. chez Surowiecki.

L’oeuvre de Niederle est devenue le modèle des élaborations pareilles, publiées dans les années suivantes aussi dans la science polonaise. Nous constatons de certaines modifications, un autre arrangement de différents domaines de la culture ou bien l’isolement de la culture matérielle seulement, mais le principe même de description de la culture reste semblable. Nous pouvons citer ici de telles oeuvres comme “Les origines de la civilisation polonaise” de J. Kostrzewski (1947, 1949, 1949a, 1962), “Le monde

slave de haut Moyen-Âge. Le précis de la culture matérielle" de W. Hensel (1952, 1956, 1965) jusqu'au 1-er volume, dernièrement édité de "L'Histoire de la culture matérielle de la Pologne (1978).

Les commencements de la crise suivante dans les recherches sur le haut Moyen-Âge des peuples slaves se sont marqués dans les années 30, et se sont intensifiés après la dernière guerre. En voici les causes:

1) on a entrepris, à une grande échelle, les fouilles à plusieurs monuments de haut Moyen-Âge; ces recherches ayant le caractère complexe et au programme défini inspiré par la science médiévisite;

2) la crise méthodologique des années 50, qui a causé, entre autres, le revirement, avantageux pour l'archéologie, vers les problèmes économiques, vers les problèmes des conditions matérielles de l'existence des Slaves de haut Moyen-Âge, donc vers les problèmes conformes au caractère des matériaux de source de l'archéologie.

Par conséquent, dans les années 50 et 60 de notre siècle nous avons affaire à une singulière carrière de l'histoire de culture matérielle dans les recherches sur le haut Moyen-Âge. Paraissent alors plusieurs ouvrages analytiques, plus ou moins amples, consacrés aux différents secteurs de la productivité, aux instruments de production, aux techniques de production; de plus en plus souvent on met à profit les recherches technologiques des produits, les différentes expertises des matériaux acquis dans les fouilles. Les travaux de ce type sont toujours actuels et de nombreux problèmes attendent encore leur analyse détaillée. Très souvent, toutefois, leurs buts ne dépassaient pas l'élaboration détaillée de différentes spécialités productrices; très souvent on ne se rend pas compte que le but réel de ces élaborations, tellement nécessaires et utiles, doit être la préparation et le traitement des matériaux d'une certaine catégorie pour les mettre en valeur en élaborant les problèmes du domaine économique et des systèmes écono-mo-sociaux. Les recherches sur les importations, l'échange, l'argent, se développant dans ce temps, étaient liées beaucoup plus aux théories économiques plus générales étant donné la spécifique des matériaux élaborés.

On peut reconnaître les recherches concernant l'histoire de la culture matérielle comme ligne propre des recherches de l'archéologie de haut Moyen-Âge, mais d'autres tendances cultivées en même temps démontrent une dépendance considérable de la science médiévisite. Ce sont:

a) les recherches concernant les commencements des villes. Ces recherches surtout au début, essaient de saisir les éléments de l'économie des milieux examinés afin de les comparer à l'étalon-modèle de la ville (basé sur le modèle de la ville médiévale);

b) les recherches concernant les commencements des Etats slaves, les recherches des déterminants archéologiques des structures d'Etat.

c) les investigations sur la dislocation des tribus prépolonaises; grâce à l'élaboration du critère de l'habitat s'est façonnée la base plus indépendante des recherches archéologiques.

Nous pouvons aussi observer la continuation des tendances "traditionnelles", donc: les études des restes matériels du culte, surtout des changements des cérémonies funebres; les études de la colonisation des régions plus ou moins grandes. On élabore lentement les principes cardinaux des études de ce genre, les exigences méthodiques, la nécessité d'avoir égard aux sciences géographiques et naturelles. En même temps a lieu la vérification des enceintes fortifiées de haut Moyen-Âge, qui se passe dans de différentes régions au temps différent; on amasse et publie les matériaux concernant l'habitat de haut Moyen-Âge.

Les investigations dans les sites de la période avant la formation de l'Etat devenant de plus en plus intenses, la connaissance de la culture des phases initiales du haut Moyen-Âge, toujours meilleure, ont tourné l'intérêt des chercheurs vers les commencements de la culture de haut Moyen-Âge, avant tout sur le problème des relations entre la culture

primordiale des Slaves de haut Moyen-Âge et la culture, ou les cultures, des périodes précédentes. Ce problème est discuté jusqu'à présent; on le résout d'une façon contestable; il exige de nouvelles élaborations théoriques (p. ex. au sujet du mécanisme des transformations culturelles pendant les périodes de grandes crises) ainsi que de nouvelles prospections de terrain.

Dans les recherches concernant le haut Moyen-Âge, les plus grandes espérances donne, en Pologne, le cours de recherches concernant l'habitat; cours moderne bien que d'origine archaïque. C'est dans ce domaine qu'on est arrivé à élaborer l'ensemble des problèmes de recherches, issu de la spécifique des sources archéologiques.

Nous pouvons constater le retour, de plus en plus net, vers les investigations naturelles et archéologiques, cultivées depuis 150 ans au moins, mais qui forment peu à peu la méthodique et la problématique. On étudie maintenant, entre autres, les transformations de la colonisation comme déterminant des changements de l'exploitation du milieu et des transformations de ce milieu, ainsi que la paléodémographie du haut Moyen-Âge.

Le deuxième courant ce sont les investigations sur la répartition dans l'espace des phénomènes de l'habitat et leur relation réciproque afin de percevoir la structure d'organisation et écono-mo-sociale des groupes locaux étudiés aux étapes respectives de leur développement durant le haut Moyen-Âge. La perception des changements liés à la crise "d'Etat" y est particulièrement importante.

Par contre, ce sont les recherches des déterminants archéologiques des changements économiques dans la technique et dans l'organisation de différents domaines de production qui se lient au courant des investigations sur l'histoire de la culture matérielle.

Cependant l'action d'intenter les problèmes énumérés exige toute une série de démarches préliminaires pendant les phases initiales de recherches. Elles exigent l'obtention des grandes séries (de valeur statistique) de matériaux archéologiques classifiés selon matière, espace et chronologie. C'est seulement le matériel ainsi préparé qui peut subir les manipulations analytiques visant à le transformer en unités pour l'analyser à des points de vue différents ou bien pour donner la valeur d'indicateur aux qualités distinguées. De même, la publication des matériaux des grands sites à plusieurs couches ne peut pas se limiter à l'énumération des matériaux mobiles à base de système stratigraphique, mais elle doit caractériser les ensembles fonctionnels — spatiaux, arrangés chronologiquement.

Les travaux sur les données ainsi traitées créent la possibilité d'intenter le dialogue entre partenaires avec les déterminations de l'historiographie médiévale. La généralisation, de plus en plus vaste, de l'autoconscience méthodique chez les archéologues médiévaux, la conviction qu'il nous est impossible de reproduire les faits pris séparément ni l'histoire conçue comme narration, que comme objet des recherches doivent servir les transformations structurelles, documentées matériellement, des organisations de groupes sociaux de différent genre, tout cela nous permet de chercher les alliés dans les disciplines au profil d'étude pareil et nous permet aussi de mettre en valeur tout le bagage méthodique et théorique de telles disciplines que géographie de l'habitat, géographie du peuplement, ou urbanisme. Les premiers essais dans ce domaine ont apporté, comme il paraît, des résultats favorables.